

KÖZLEMÉNYEK

Telegdi Pap Sámuel betűmintája és a Tótfalusi-mátrixok sorsa. 1940-ben SZENTKÚTY Pál adott elsőnek hírt TELEGDI PAP SÁMUEL betűmintájáról.¹ A betűmintának azonban csak a címléírását közölhette a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának katalógusa szerint, maga a minta nem volt megtalálható.

A szerző 1957-ben a *Magyar Könyvszemle* hasábjain visszatért az ügyre.² Az akadémiai könyvtár példánya ugyan nem került elő, azonban, amint írja, egy magángyűjteményben megtalálta a mintalap egy példányát és ennek kicsinyített hasonmását le is közölte.

A mintalap, amelyet TELEGDI PAP Sámuel, TÓTFALUSI KIS Miklós egykori nyomdászlegénye és utóda mesterének halála után huszonegy évvel bocsátott ki, eltér a szokásos betűmintáktól. Szerkezete, szövege és kivitele egyaránt fejtörést okozott a kutatónak. Szerkesztője részint a maga nyomtatványaiából, másrészt Kis Miklóstól reá maradt könyvivekből szövegrészeket vágott ki és ragasztott fel egy ívre, majd azokat kézzel írott feliratokkal látta el. Az így bemutatott betűk valamennyi fokozata Kis Miklóstól származik: azonos a Kolozsvárott használt saját típusaival. Ez nem is lehetett kétséges, hiszen TELEGDI PAP egész működése során — 1730-ban bekövetkezett haláláig — Kis Miklós betűkészletével dolgozott.

Az Országos Széchényi Könyvtár időközben megszerezte a mintalapot, amely TELEGDI PAP sajátkezű írásával e címet viseli: *SPECIMEN TYPORUM Quor(um) Matrices prostant apud Heredes Nicolai Kis de M. Tótfalu*. Majd az aláírás: *Signat(um) Claudiopoli Die 6. Jan(uarii) — 723 per Samuele(m) Pap Telegdi Typogr(aphum) R(eformatorum) Claud(iopolitanum)*.³

KIS Miklós mátrixának sorsát kutatva, 1972-ben megjelent könyvemben,⁴ valamint a *Magyar Könyvszemle*ben közölt tanulmányomban utaltam a TELEGDI PAP-féle mintalap címére, amely szerint a mátrixok ott állanak (*prostant*) Kis Miklós örökösénél. Ez az adat jelezte, hogy a mátrixok még ez időben is az örökösök birtokában voltak és nem kerültek vissza a működő kolozsvári nyomdászatba. A felirat további jelentését azonban, miszerint a mátrixok *eladatnak* vagy *eladás céljából ott állanak* az örökösöknél, akkor még csak sejteni lehetett.

¹ SZENTKÚTY Pál: *Régi hazai nyomdák mintakönyvei*. Bp. 1940. 29.

² SZENTKÚTY Pál: *M. Tótfalusi Kis Miklós hazai betűi*. MKsz 1957. 53—66., 1 m.

³ RMK I. 1786i. A felirat ezen újabb, valamennyi rövidítés feloldását tartalmazó olvasatát RITÓOK Zsigmondné szívességéből közölhetem. Itt jegyzem meg, hogy ettől eltér a MTA Könyvtára elveszett példánya igen régi katalóguscédulájának címléírása. SZENTKÚTY Pálnak a 2. jegyzetben idézett cikkében ismét más változatot találunk. Az eltérések nem bizonyítanak valóságos különbséget: származhatnak a rövidítések eltérő feloldásából vagy pontatlan leírásából is.

⁴ HAIMAN György: *Tótfalusi Kis Miklós, a betűművész és a tipográfus*. Bp. 1972.

⁵ HAIMAN György: *Tótfalusi Kis Miklós betűmetszői és tipográfusi hagyatéka*hoz. MKsz 1972. 193—209.

SZENTKÚTY idejében ilyen probléma fel sem merült. Említett cikkében házi használatra szánt betű-mutatványának tartotta TELEGGI PAP mintalapját.

A kérdés megoldása a TÓTFALUSI-féle betűmetszői hagyaték sorsának tisztázásához kapcsolódik. A *Magyar Könyvszemlé*ből idézett cikkemben adtam számot Kis Miklós nyomdájának két leltáráról, amelyeket a kolozsvári levéltárakban KRIZSÓ Kálmán talált meg. Tanulmányomban feldolgoztam az 1702. április 25-i leltár⁶ adatait és hírt adtam egy keltezés nélküli leltárról,⁷ amely szerint LOSONCI BÁNFFI György megvásárolta és a Kolozsvári Református Kollégiumnak adományozta Kis Miklós nyomdai szerszámait. Az időben még az utóbbi leltár mibenlétét és a TÓTFALUSI-hagyaték sorában betöltött szerepét nem tudtam tisztázni.

JAKÓ Zsigmond legújabb kutatásai, amelyeknek eredményeit 1974-ben *Erdélyi fények*⁸ című kötetében tette közzé, fényt derítettek a TÓTFALUSI-féle betűszerszámok sorsának több homályos részletére. Könyvének levél- és iratgyűjteményében megtalálható RÉCSEI BOÉR Józsefnek 1724 március 22-én kelt kötelezvénye, amely szerint, miután a felesége jussán Kis Miklóstól reá maradt stempelyeket és mátrixokat 2000 forintért eladta BÁNFFI Györgynek, magára vállalja a KÖLESÉRI Sámuel által 1708-ban Szebenbe menekített stempelyek visszaszerzését. E kötelezvény ismeretében nem lehet kétséges, hogy a *Recensio instrumentorum typographicum* kezdetű leltár, amint JAKÓ Zsigmond írja, ifjabb BÁNFFI György dobokai főispán ajándékozási akciója során 1724-ben vagy 1724 után keletkezett. A leltár keletkezése legkésőbb 1732 március 24 előtti időre tehető, ekkor ugyanis BÁNFFI engedélyt adott SZATHMÁRI PAP Sándor református egyházkerületi nyomdásznak, hogy a TÓTFALUSI-féle betűszerszámok egy részét a Kollégiumtól kölcsönvegye.⁹

A BÁNFFI-féle leltár meghatározásával tisztázódott, hogy Kis Miklós betűszerszámai nem kallódtak el, hanem visszakerültek a kolozsvári nyomdászatba. JAKÓ Zsigmond írásában elégtétellel olvashatunk néhány utódról, akik Kis Miklós hagyományaihoz híven óvták és hasznosították betűszerszámait. E derék férfiak közé tartozott a 18. században PÁLDI SZÉKELY István nyomdász, majd PATAKI Sámuel professzor, a kollégiumi nyomda felügyelője. A református kollégium nyomdájának 1805. évi Inventáriuma¹⁰ s benne TÖRÖK István nyomdász munkájáról tanúskodó bejegyzések ugyan csak arra engedtek következtetni, hogy a kolozsvári nyomdászatban Kis Miklós halála utáni több mint fél évszázados hanyatlást a század második felében bizonyos fellendülés váltotta fel, amely még a 19. század elején is érezte hatását. E megállapításainkat most azzal egészíthetjük ki, hogy a fellendülésben nyilvánvaló szerepe volt a TÓTFALUSI-hagyományok felismerésének, ápolásának, s konkrétan annak, hogy a TÓTFALUSI-féle betűszerszámokat — melyeknek 18. századi meglétéről most már bizonyosak lehetünk — nemcsak megbecsülték, hanem betűik felújítására rendszeresen használták is. Jelenlegi ismereteink szerint tehát TÓTFALUSI Kis Miklósnak 1702-ben

⁶ Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltára, Kolozsvár. Kolozsvári református egyházközség levéltára. Jelzete: X. D. 26/e. Közli: HAIMAN, i. mű 1. 5. jegyzet; JAKÓ Zsigmond: *Erdélyi fények*. Misztótfalusi Kis Miklós öröksége. Bukarest, 1974. 365—373.

⁷ Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája kolozsvári fiókjának Történeti Levéltára. Református Kollégium levéltára. Jelzet: 3/1749. Közli: JAKÓ Zsigmond, i. mű 386—393.

⁸ Vö. 6. jegyzet.

⁹ Kolozsvári ref. egyházközség lvt. Jelzet: X. D. 26. JAKÓ Zsigmond, i. mű 393, 484. 46/1. jegyzet.

¹⁰ A Kolozsvári Nemes Református Kollégium Typographiája Inventáriuma. Készült 1805. 2° 105 l., nyomtatvány kéziratossal leltári bejegyzésekkel. R. Sz. K. Akadémiája kolozsvári fiókjának Történeti Levéltára. Református Kollégium nyomdájának iratai.

bekövetkezett halála után a betűszerszámok mintegy száz évig minden bizonnyal fennmaradtak.

A 19. században a kollégiumi nyomda hanyatlásnak indult, majd a negyvenes években bérlők kezére került. A betűszerszámok 19. századi sorsának, pusztulása idejének és körülményeinek tisztázása az újabbkori nyomdászattörténeti kutatásokra vár.

Nyitva marad még az a kérdés, hogy az özvegy, a család vagy a könyvkedvelő irodalmár, KÖLESÉRI Sámuel valóban megcsonkította-e a betűszerszámok készletét. A források több utalást tartalmaznak az örökösök könnyelműségére. BETHLEN Miklós, aki a betűszerszámok megvásárlását erélyesen sürgette, többek között azt írja, hogy „bizonyos okokért talán jobb is mind a háromezer forintot egyszersmind oda nem adni” az özvegynek.¹¹ PATAKI Sámuel professzor a kollégiumnak jutott betűszerszámokat úgy tekintette, „melyeket még el nem vesztegetett az özvegy (mert úgy hallottam, ötveseknek és másoknak stempeleket adott el)”.¹² Kétségeket fejeznek ki az 1711. évi leltár záró-sorai is: „...minthogy előttünk nem volt semmi registrum, amelyhez adjustálhattuk volna ezen investigatiót, nem tudhatjuk, micsoda fogyatkozás eshetett benne az idők alatt...” A betűszerszámok hagyatékának részletes vizsgálata azonban az állomány megcsonkítására vonatkozó feltevéseket — amint látni fogjuk — nem igazolja.

Miután az 1724 után BÁNFFI-féle leltárat sikerült a Tótfalusi-féle betűszerszám-hagyaték történetébe beilleszteni, mód nyílt arra, hogy a hagyaték sorsát Kis Miklós halálától a BÁNFFI-féle vásárlásig nyomon követhessük. Ehhez rendelkezésünkre áll az 1702 április 25-i leltár, az IMREH Sándor által már 1880-ban közölt és ma is meglévő 1711. december 21-i leltár,¹³ valamint az 1724 utáni BÁNFFI-féle leltár.

A három leltár adatait télenként feldolgoztam és egybevetettem. Az összeállításból megállapítható, hogy a Kis Miklós temetési szertartását követő napon számbavett contrapensumok, stempelyek és mátrixok féleségük és mennyiségük szerint a BÁNFFI-féle vásárlással szinte hiánytalanul mentek át a Kollégium birtokába. A három leltározás elég pontos és szakszerű munkára vall. Kisebb tévedések és mennyiségi eltérések előfordulnak ugyan bennük, a hiányok azonban nem számottevők. Amint erről már többen megemlékeztünk, az 1711-es leltár tanúsága szerint KÖLESÉRI Sámuel, az erdélyi bányá-ügyek királyi felügyelője a stempelyek legfontosabb sorozatait 1708. március 22-én „a mostani háborúságos időnek fennforgó gonoszai” ellen megóvándó — JAKÓ Zsigmond szerint valójában bibliofil kedvtelésének kielégítése céljából — Kolozsvárról, Kis Miklós özvegyétől Szebenbe vitette. Megállapítottam, hogy e tételek a BÁNFFI-féle leltárban, némi hiánytól eltekintve úgyszólván csorbítatlanul szerepelnek. Ebből arra következtethetünk, hogy Récsei Boér eleget tett vállalásának és kötelezvényének megírása után, de még a leltározás előtt visszaszerezte a KÖLESÉRI által elmenekített stempelyeket, vagy pedig azok más úton mégis visszakérültek eredeti helyükre.

Egy 1740. évi feljegyzés alapján JAKÓ Zsigmond úgy vélte, mintha KÖLESÉRI a stempelyeket mégsem szolgáltatta volna vissza.¹⁴ Úgy látszik azonban, hogy a BÁNFFI-féle leltár s annak a korábbi leltárakkal való megegyezése eloszlatják ezt az aggályt. Az 1711. évi leltárban felsorolt, KÖLESÉRI által Szebenbe menekített stempelyeknek

¹¹ Bethlen Miklós önéletrása. Kiad. V. WINDISCH Éva. Bp. 1955. II. köt. 66–67.

¹² PATAKI Sámuel professzor tájékoztatója BÁNFFI Farkas guberniumi tanácsosnak a reformátusok kolozsvári nyomdájának történetéről és a TÓTFALUSI-hagyaték sorsáról. Kolozsvár 1780. március 22. R. Sz. K. Akadémiája kolozsvári fiókjának Történeti Levéltára. Református Kollégium Levéltára. Közli: JAKÓ Zsigmond, i. mű 400–406.

¹³ Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltára, Kolozsvár. Supremum Consistorium levéltára. Jelzet: 9/1712. Közli: JAKÓ Zsigmond, i. mű 375–384.

¹⁴ JAKÓ Zsigmond, i. mű 483. 44/1. jegyzet. A kérdés további tisztázásához hozzájárultak a szerző felvilágosításai és tanácsai, amelyekért itt mondok köszönetet.

a BÁNFFI-féle leltárban való újbóli megjelenéséről a következő táblázatból is meggyőződhetünk. Az egyszerűség kedvéért a BÁNFFI-féle leltár elnevezéseit a táblázatban nem sorolom fel: megállapítható azonban, hogy ezek, néhol eltérő szóhasználattal ugyan, de azonos fogalmakat takarnak.

Elnevezés és darabszám az 1711. évi leltár írásmódja szerint		Darabszám és tétel- szám a Bánffi-féle lel- tárban 1724 után	
Augustin klein capital	21	21	12.
Augustin capital romanus	28	21	6.
Augustin romanus communis	61	62	13.
Augustin cursiv capital	25	25	8.
Augustin cursiv communis	45	45	5.
Median capital romanus	29	29	4.
Median romanus communis	64	65	2.
Median capital versal	23	23	15.
Median cursiv capital	24	23	19.
Median cursiv communis	45	45	17.
Augustin hebraicus	33	35	21.
Descendian capital romanus	25	34	7.
Descendian romanus communis	50	49	9.
Descendian versal communis	35	35	11.
Descendian complét romanus communis	13	13	24.
Descendian cursiv communis	47	44	3.

Itt kell visszatérnünk a TELEGDI PAP Sámuel-féle 1723-as mintalapra, amelynek eredetére és rendeltetésére nézve a betűszerszám-állomány sorsának tisztázása után jogos és reális feltevést kockáztathatunk meg.

Támpontok híjján eddig fel sem merült, hogy a TELEGDI PAP-féle mintalap nem betűmutatvány, hanem más célból készült. Pedig a régi betűminták között nem egy olyat ismerünk, amely nem arra szolgált, hogy mátrixokat vagy betűket nyomdászoknak, kiadóknak vagy szerzőknek ajánljon. E más rendeltetésű betűminták főként vagyoni jogi aktusok kísérő dokumentumaiként láttak napvilágot. A régi magyarországi betűminták is több ilyen példát szolgáltatnak. A pozsonyi jezsuiták „Typus novissimus” elnevezésű betűkészletének ma már sajnos meg nem lévő 1652. évi mintája HOLL Béla szerint feltehetően a betűanyag tervbevett eladásának alkalmából készült.¹⁵ Az 1773. évi nagyszombati *Specimen Characterum* a jezsuita rend feloszlásakor készített teljes vagyoni leltár egyik fejezete. Más lapra tartozik, hogy a hallatlan tipográfiai gonddal készített, egy példányban ismert nyomtatvány a magyar nyomdatörténet egyik legbecsesebb emlékeként maradt reánk.¹⁶ A Kolozsvári Református Kollégium

¹⁵ HOLL Béla: *A pozsonyi nyomdászat történetéhez a XVII. század első feléből*. MKsz 1973. 377–385., 1. m. — IVÁNYI Béla — GÁRDONYI Albert: *A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Története 1577–1927*. Szerk.: CZAKÓ Elemér. Bp. 1927. 41.

¹⁶ A teljes leltár: *Inventarium seu Descriptio Collegii Suppressae Societatis JESU Tyrnaviensis* . . . Anno Domini 1773. 2° kézirat, 364 (+4) számozott lap. Ezen belül *Inventarium Typographia* . . . 212–330. Utóbbin belül *Specimen Characterum, seu literarum, Id est: Typorum Latinorum probatissimorum secundum suas differentias exhibitorum, qui Tyrnaviae in Collegii Soc. Jesu officina fusoria formantur. Atque pro Ornamento Edendorum librorum. Ad proprium usum prostant. Anno Domini 1773.* (Majd a német és szlovák betűk, valamint a nyomdai díszek külön címlappal.) Nyomtatvány, kézíratos leltári bejegyzésekkel 221–291. Magyar Országos Levéltár. Magyar Kamara levéltára. E 152. Acta Jesuitica. Irreg. Tyrnav. 21a.

nyomdájának 1805. évi *Inventariuma* képes leltárkönyv, amely a leltári tételeket a fametszetű dúcok gazdag gyűjteményének s helyenként a nyomdai betűknek lenyomatataival illusztrálja. A betűminták könyvtörténeti, nyomdatörténeti meghatározásakor tehát nem elhanyagolható tényezőként kell vizsgálni azt is, hogy a minta milyen célból készült.

Ilyen megfontolás szerint nagyon valószínű, hogy TELEGDI PAP 1723 január 6-i mintája sem betűmutatvány, hanem a Tótfalusi-hagyaték BÁNYFI György által történt megvásárlásához kapcsolódó dokumentum. Tartozéka az örökösök több mint húsz éven át folytatott igen aktív eladási akcióinak, melyekről több, máig fennmaradt irat tanúskodik. (Többek között: KIS Miklós özvegye 1712 február 2-án a Főkonzisztóriumnál sürgeti a mátrixok megvásárlását. Nyomatéku közli, hogy négy más érdeklődővel is tárgyal az eladásról.¹⁷

SZENTKÚTY, amikor a mintát betű-mutatványnak tartotta, úgy vélte, hogy TELEGDI PAP a nyomda ügyfeleivel való tárgyalások céljára beerte ezzel a szerény kompilációval, nem volt értelme, hogy igényesebb specimenet készítsen. Már több mint húsz éve nyomtatott ezidőben KIS Miklós megkopott betűivel. Nyomatványai tartalmukra s formájukra nézve meglehetősen igénytelenek voltak: a megrendelőknek vagy a szerzőknek nem igen volt szükségük rá, de lehetőségük sem, hogy valamilyen mutatvány alapján kiválasszák a nekik megfelelő betűt. Mindez így elfogadható ma is, azzal, hogy még ez a hevenyészett betűminta sem a TELEGDI PAP-féle nyomda saját használatára készült, hanem a Tótfalusi-féle betűszerszámok eladásának volt segédeszköze. Hogy miért éppen TELEGDI PAP készítette a mintát. A válasz kézenfekvő: az eladásra kerülő mátrixokból egykor öntött betűk — amelyekkel az eladás tárgyát képező betűszerszámokat be lehetett mutatni — az ő kezében voltak. Aláírása pedig nem a betűket kínáló nyomdász kézjegye, hanem a *szakértőé*, aki az eladásra kerülő tárgyak mibenlétét, valódiságát igazolja.

SZENTKÚTY felsorolja a mintalapon szereplő típusokat, a betűfokokozatoknak TELEGDI PAP kezeírásával feltüntetett elnevezésével. A holland nyomdász-gyakorlatból származó elnevezések ugyanazok, amelyeket TÓTFALUSI KIS Miklós amszterdami mintalapján olvashatunk. Nem szükségeszerű, azonban, hogy TELEGDI PAP ezeket az elnevezéseket a TÓTFALUSI-mintalapról vette. A három leltárban a betű-elnevezéseket ugyanígy, következetesen és szakszerűen alkalmazták, csupán helyenként térnek el, nem lényeges mértékben, az amszterdami mintalaptól. Mindez arra vall, hogy KIS Miklós az amszterdami elnevezéseket honosította meg Kolozsvárott, s hogy ez a gyakorlat több évtizeden át fennmaradt. A leltárakból még arra is lehet következtetni, hogy a TÓTFALUSI-sculptoriában talált rekeszekben és csomagokon is ilyen feliratok voltak olvashatók. A nálunk ma is használt német eredetű betűfokokozat-elnevezések TÓTFALUSI után csak az 1730-as években jelennek meg első ízben Kolozsvárott, SZATHMÁRI PAP Sándor nyomdász működéssel kapcsolatban.

KIS Miklós nomenklatúrájától eltér, hogy TELEGDI PAP az amszterdami *Garmonit Hebraeus* típust *Desc(end)iaen*) *Hebr(aeus)*-nak nevezi. Mivel a bemutatott mintát KAPOSI JUHÁSZ Sámuel *Breviarium Biblicum*-ának egyik lapjából vágják ki, melyet TÓTFALUSI nyomtatott 1699-ben,¹⁸ nem nehéz bizonyítani, hogy a kétféle elnevezés azonos típust takar. Ettől függetlenül a három leltár már említett összevetése során is úgy találtam, hogy az ezekben szereplő *Descendian Hebraeus cum punctis* típus való-

¹⁷ TÓTFALUSINÉ SZÉKELY Mária levele a Főkonzisztóriumnak, Kolozsvár 1712. február 2. Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltára, Kolozsvár. *Supremum Consistorium* levéltára. Jelzet: 6/1712. Közli: JAKÓ Zsigmond i. mű. 384—385.

¹⁸ RMK. II. 1953.

színűleg az amszterdami *Garmonit Hebraeus*-nak felel meg. A kották megjelölésének az amszterdamiétől eltérő *Quotae vel Notae* szóhasználatában is a leltárak kifejezéseit lehet felismerni. Ezek az eltérések tehát szintén a mintalapnak a leltárakkal fennállott valamilyen kapcsolatára utalnak.

A betűszerszámok leltárainak összehasonlítása nem korlátozódott a KÖLESÉRI által Szebenbe menekített stempelyek sorsának tisztázására. Így a három nyomdaeltár egybevetése után a TÓTFALUSI-sculptoria egész állományát biztonságosan át tudjuk tekinteni. Néhány, a lényegét nem érintő apróságtól eltekintve, KIS Miklós betűmetszői alkotása tisztán áll előttünk. Ezt a képet csupán annak az egyébként nem nagy számú típus azonosításának a hiánya csorbítja, amelyről csak leltári adatunk maradt fenn, nyomatait azonban nem ismerjük.

A leltárakra vonatkozó kutatás eredménye eloszlata a TÓTFALUSI-féle betűszerszámok korai pusztulására, megdezsmálására, vagy elkallódására vonatkozó aggályokat.

Végül nagy valószínűséggel sikerült tisztázni TELEGDY PÁP Sámuel betűmintájának kérdését is.

HAIMAN GYÖRGY

Klimó püspök levelezéséből.

1. Klimó válasza Bécsből Teleki Sámuelnek, Janus-versek ügyében. 1763. okt. 6.

Illustrissime Domine Comes.

Operam Studiaque mea quamvis in bonas Litteras earumque incrementum semper conferre satagam, ea tamen talia haud sunt, quae tantum apud Amicos Illustrissimae Dominationis Vestrae aestimium, apud Eandem vero etiam encomium mereantur. Quae enim pauca hanc in rem a me proficisci possint commoda, ipse scio, neque vero sive aliena negotia, quibus implicor, seu etiam molestae occupationes, quae quotidie circumstant, me sinunt, ut quemadmodum vellem et necesse foret, provehendis iis operam navem. Id proinde mihi solum relictum est, ut Litteras earumque Cultores prosequar ac tam illarum, quam horum incrementis a feliciore et promtiore etiam Capite derivandis vota concipiam.

Animum Illustrissimae Dominationis Vestrae, quem erga Janum Pannonium, virum Doctrina insignem favet, laudo proboque diligentiam et inquirendi studium de quibusdam Anecdosis, quae ad vitam elegantissimi Autoris et novioribus typis edendi illustrandam deservirent, gratulor ad haec, quod eadem cogitatio idemque animus de Principe hoc Viro bene merendi mihi quoque plures ante annos insederit ac nunc quoque occupet, ut Ecclesiasticae 5eccliarum Antistitum Annales accurate et fideliter exigam. Sed quantum doleo me tam in diligentia mea, quam in inquirendo constanter impendi, nihil prorsus profecisse, ita nunc sortem tacitus accuso me eadem in Causa pulchra serviendo occasione apud Illmam Dominationem Vestram excidere ob rei, cuius desiderio uterque tenemur, inopiam. Esto enim Janus Pannonius Episcopatum 5ecclesiensem tenuerit, neque vero dubium sit, quin olim in Archivo 5ecclesiensi plurima de ipso exstiterint, hodie tamen solum Eius memoriam habemus, posteaquam iniuria temporum et jugo per ducentos prope annos Turcico omnia a Nobis ablata fuerunt. Ita Studia Lucraque nostra cum fata invida abruperint, neque vero, quo damnosa Rei Litterarie sterilitas sarciat, ulla adhuc etsi plurima sollicitudo invenerit, aequi bonique consulat Illma D. Vestra, quod praeclaris Eiusdem Studias favere dura necessitate prohibear. Aegerime eam fero voveoque, ut feliciter aliqua industria ab ea nos quamprimum eximat.

Illmam D. Vestram Deus servet incolumem tribuatque vires, quae praeclaris Suis conatibus decori et utilitati esse valeat Rei Litareriae, mihi porro diuturnam Eiusdem Amicitiam esse velit, qui plena cum observantia maneo.

(Pécsi püspöki Levéltár Klimó levelek. III. kötet.)

2. *Firmian Károly válasza Klimónak, Janus versek ügyében.*

Eccellenza Reverendissima.

Ho avuto molto piacere di veder il degnissimo Sig. Nipote di Vestra Eccellenza Revma, al quale professo moltissima stima, e nelle occasioni non mancho di fargli sentire gli effetti della buona servitu, che ho per V. E. Revma. Circa poi il Poema inedito di Giano Pannonio, di cui Ella si compiace parlarli nel pregmo suo foglio di 17. dello scorso Febbrajo, e del quae pavimenti parla il Montfaucon nel I. Tomo della sua Bibliotheca Bibliothecarum alla pag. 517. ho l'onore di significare a V. E. Revma, che il Montfaucon in questa parte é stato mal servito di notizie, menore della diligenza fatte praticare con esatezza in questa Bibliotheca Ambrosiana non trovarsi il succennato manoscritto, non avendosi altre notizie, sennon quelle, che V. E. Revma comprendera nel qui compiegato foglio. Mi si suppone . . . tal manoscritto possa trovarsi nel Codice Bresciano citato dal Cardinale Quirini nella Diatriba preliminare alle lettere di Francesco Barbaro, onde faccio praticare le oppne? ricerche a riuscando di trovarlo, mi faro un dovere di spedirlo tantosto a V E Revma nel modo appunto, che si degna additarmi. In tanto con ossequioso rispetto mi pregio di protestarmi di V E Revma Milano 17. Marzo 1770.

(olvashatatlan aláírás)

Monsign. G. Klimó Vescovo di Cinquechiese. Presburgo.

Hátlapján: Percepi 5eclesiis 15 Apr. 1770.

Comes Carolus Firmian Minister, Mediolani mittit notizias de Jano Pannonio.

(Pécsi Egyetemi Könyvtár, Kéziratok. 67037. 285. p.)

3—4. *Klimó levelei Firmian Károlyhoz Milánóba.*

Pécs, 1770, jún. 6.

Eccellenza. Mi scrisse poco fa il mio nipote Giorgio Mondok Tenente Capitano di esser si trovato nel Codice Bresciano il poema inedito Ad Franciscum Barbarum di Giano Pannonio e fedelmente copiato, tenendone egli nelle mani la copia con alcuni manoscritti da vostra Eccellenza consegnatigli. Siccome cio ricognosco derivata dalla benignità di Vostra Eccellenza, cosi mi trovo in obbligo strettissimo di ringraziarvela con tutte quelle contestazioni della gratitudine che richiede e l'alto grado del benefattore e il merito del beneficio. Ne minore ricognosco il mio obbligo per le rare e scielissime notizie di Giano, che Vostra Eccellenza graziosamente si degno di (con gli altri manoscritti comunicarmi. Del resto con quest ordinario faccio sapere al mio nipote di mandarmi con sicura occasione la detta con gli altri manoscritti.

Al Sign. Conte di Firmian Ministro Plenipotenziario della Lombardia Austriaca. Milano.

Pozsony. 1770. szept. 26.

Eccellenza. Mi ha portato e fedelmente consegnato nelle mani il mio nipote Giorgio Mondok Capitano il poema di Giano á Francesco Barbaro copiato da Codice Bresciano con altri versi del medesimo authore transcritti parte dal detto Codice, parte dal Codice Ambrosiano. Consultate le edizioni di Giano ho trovato esser inedito il poema á Francesco Barbaro coi quatro epigrammi soggiunti al detto poema, ma tutti gli altri versi ritrovai stampati nel libro intitolato: Deliciae poetarum Hungaricorum, che fece stampare a Francoforto Philippo Pareo nel 1618. Ora siccome ho preso l'ardire di comunicar questa notizia Vostra Eccellenza, cosi mi credo in obbligo strettissimo di ringraziarla per le rare e scielissime notizie di Giano e per le copie di versi trasmessimi e cio eseguisco con tutte quelle contestazioni di gratitudine, che richiede e l'altro grado del Benefattore e il merito del Benefizio. Raccomando poi il sudetto mio Cognato nella potentissima protezione di Vostra Eccellenza e con pieno rispetto ho l'onore di professarmi.

Datum . . . Umillissimo Divotissimo Servitore . . .

Excellentissimo D Comiti Carolo de Firmian, Ministro Plenipotenziario Lombardiensi. Mediolanum.

(Pécsi Pki Levár. Litterae Episcopales.)

5. *Firmian Károly jegyzéke a bresciani Janus-versekről*

Notizie appartenenti a Giano Pannonio Vescovo delle cinque Chiese.

Tre sono a mia notizia ledizioni delle di Lui Poesie. La prima fatta in Basilea da Giovanni Froben 1518. in 4. ed ivi pure senza data di anno presso l'Oporino in 8. L'altra é di Venezia presso Qualtero Scotti, 1553. di quest ultima io ne ho un esemplare, che Wolfgango di Sauran, cui sono esse dedicate, diede in dono al Barone Carlo di Dietrichstein, come si revela dalla sequenta nota MS e contemporanea posta dietro il frontispizio: Generoso Domino Carolo a Dietrichstein Barone etc observatie declarandae sausa Wolfgangus a Sauran D D. Giova qui avvertire che nel Panegirico scritto dal Pannonio in lode del Quarino Veronese suo maestro fu allunga la vita quasi a cento anni dicendo alla pag. 40: Ut iam bis decimi tangens confinia Lustris. Ma in cio parmi che debba prevalere il giudizio di Battista filiuolo del Guarino, il quale nel epitafio compostogli attesta, che egli mori nel anno novocentesimo dell età sua: Lustra tibi vita nona bis acta probant.

Nelle Poesie Latine dei due poeti Strozzi Padre e figlio stampate prima in Venezia dall Aldo 1513 in 8., e poi in Parigi da Simone Colineo 1530 in 8. si leggono due Elegie in lode del Pannonio, le quali mancano nella raccolta delle sue Poesie. L'una é nel primo Libro degli Erotemi del vecchio Strozzi e comincia: Quis novus ille sacri vates Heliconis in antro, cuius Apollineum Carmen ab ore sonat.

L'altra é nel secondo libro di essi con tale incominciamento: Arbitr Ideus quamvis sua praemia nondum viderat et qualis Tyndaris ipsa foret.

Nel Codice Brasciano citato dal Cardinal Quirini . . .

A következő részt közölte a milánói fogalmazványból ENTZ Géza: *Klimó György mint Janus Pannonius kutató* c. dolgozata a Regnum 1940/41. évi kötete 310—311. oldalán. Jegyzékünk e szavakkal záródik: Tutto cio, chel nel Codice Bresciano vi sarà d'inedito, si riguarda alle Poesie di Giano, che a quelle in lode di Lui, sarà fidelmente copiato.

(Pécsi Egyetemi Könyvtár. Kéziratok. 67037. 289—293. pp.)

6—8. *Klimó levelezése a Pécsi Missalé tárgyában.*

Reverendissime Domine Canonice et Vicearchidiacone.

Cum alias in Historia Diplomatica Regni Hungariae, tum author eiusdem historiae P Stephanus Caprinai mihi praesenti retulit esse in Ecclesia Cassoviensi Missale quoddam antiquum Ecclesiae 5eclesiensis Venetiis anno 1499. VIII. Cal. Maii impensis Johannis Paep Librarii Budensis typis vulgatum. Antiquum hoc Ecclesiae meae Documentum tanto mihi charius esse debet, quanto luculentius ex eo percipitur priscus eiusdem in celebratione Sacrorum ritus, ut ideo eius desiderio me teneri confitear. Quapropter cum parte ex una nulli hoc Missale usui Ecclesiae Cassoviensis, meae autem utilitati futurum sit, Reverendissimam Dominationem Vestram officiose ac enixero gandam duxi, quatenus praedicto Missali Ecclesiam meam 5eclesiensem ornare mihi que data opportuna occasione transmittere non gravetur. Scripsi hoc eodem Cursore etiam Amplo Magistratui eundem requirendo, quatenus et ipse petito meo annueret. Pro qua humanitate perpetem memoriam gratumque animum et promptam in omnibus serviendi voluntatem exhibere satagam. Qui in reliquo constanter persevero Posoniy 17. Septembris 1768.

D. Michaeli Berecz. Can. Agriensi et Parocho Cassoviensi. Cassovium.

(Pécsi Püspöki lev. társ. Klimó levelek. IV. kötet 129. old.)

Klimó levele Pécsről Eszterházy Károly püspöknek Egerbe. 1769. ápr. 10.

Excellentissime.

Dum in Hungarica Diplomatica P Stephani Caprinai didicissem asservari in Bibliotheca Parochiali Cassoviensi Missale quoddam saeculi decimi quinti in usum Ecclesiae 5eclesiensis Venetiis excussum, me coepit obtinendi eius desiderium. Itaque anno adhuc superiore tum ad Dominum Parochum Cassoviensem, quam ad Civicum Magistra-

tum Litteras scripsi eousque, ut desiderio meo favere vellent oravi. II autem dato mihi responso declararunt se petitioni meae ex parte sua delaturos, dummodo Excellentissimae Vestrae consensus accederet. Cum igitur praeter annutum Excellentiae Vestrae nihil reliquum sit, Eandem enixe et obsequenter rogandam duxi, ut, quoniam praedictum Missale vix alicui utilitati Ecclesiae Cassoviensis esse posse videatur, meae autem Ecclesiae veterum Rituum exhibendo non minimam Historiae Nostrati lucem allaturum. sit, eiusdem Missalis dono Ecclesiam meam honorare ac data occasione Posonium, quo circa finem huius mensis revertar, ad me transmitti jubere dignetur. Erit mihi hoc donum tam gratum, quam quod gratissimum, quod dum a bonitate Excellentiae Vestrae me consecutorum firmiter spero, pleno cultu et observantia persevero.

Klimó Pécsről Berecz Mihály kassai plébánosnak. 1769. ápr. 10.

Litteras Dominationis Vestrae dato 20. 8bris 1768. exaratas nonnisi 22. Februarii currentis anni percepi, quod qua Cursorum negligentia factum sit ignoro. Sed utut tardius allata gratissima tamen mihi fuit Epistola utpote Reverendissimae Vestrae voluntatem declarans desiderio meo favendi ad obtinendum vetus Missale 5ecclesiense, quod in Bibliotheca Parochiae Cassoviensis asservatur. Jam autem cum praeter Revmam Vestram Magistratus datis ad me Litteris in idem consenserit, nihilque amplius praeter annutum Excellentissimi Praesulis supersit, hodierno Course Eundem litteris meis convenio Eiusque consensum exoro. Qui si, ut firmiter sperpetitioni meae detulerit, Revmam Dominationem Vestram rogandam duxi, ut Missale praedictum data occasione ad me Posonium expedire ne gravetur. Gratum porro animum meum et promptum vellificandi studium in quavis occasione Eidem demonstrare contendam. Qui constanter maneo 5ecclesiis 10. Apr. 1769.

(Pécsi Püspöki Levár. Klimó levelek. IV. kötet 192. old.)

9. *Klimó jelentése az 1757. évi pécsi földrengésről.*

Klimó jelenti Nadásdy kancellárnak Bécsbe 1757. júl. 17.

... Contigit primus (terraemotus) die 27. Junii ab horam mediam tertiam et tertiam quadrantem post meridiem, qui licet notabilis non fuerit, non tamen adeo vehemens, ut damnum quodpiam causavisse observaretur, duravitque vix dimidio minuto. Alter successit die 30. eiusdem mensis post mediam duodecimam noctis, qui priore vehementior creditur esse eo, quod homines ea hora iam plerumque somno sopitos maiori ex parte excitaverit et eum omnino senserint et notare potuerint, verum neque hic vestigia quaequam post se relinquere notatus est. Tertius incidit in diem 3. Julii eodem proprus tempore intra tertium quadrantem et mediam tertiam post meridiem et hic erat longe vehementior et succutiens ad quem complures hic in Civitate camini corruerunt et pleraque murata aedificia, praesertim antiquiora rimis et rupturis replevit satis periculosus, nullum tamen aedificium corruit. Inter caetera plus passum videtur Collegium PP Societatis, in quo videre est ambitum totum gravi ruptura affectum fuisse et duo cubilia reddita ob casus periculum inhabitabilia, nisi fornices deponantur. Deinde domus Cononicorum utpote et altiores et antiquiores. Cath. Ecclesia licet tota quadrato lapide, in laterali fornice passa est satis notabilem rimam, non tamen cum aliquo periculo, uti etiam PP Dominicanorum et Franciscanorum. Residentia mea caeteris quippe aedificiis et altior et antiquior et maior, ut quae a septingentis annis varias vices sustinens in variasque formas redacta, plurimum detrimenti patitur. Nam murus eius exterior iam alioqui a priori terraemotu, qui anno 39-no huius saeculi refertur accidisse, inclinatus, nun ultra semialterum pedem reliquum superiori parte propendens per totum aedificii corpus tantam rimas causavit, ut necessitatem mihi imponat a fundamentis eundem per totum circuitum succolandi cum gravibus plurium millium florenorum expensis. Unde etiam factum, ut deserta solita residentia mea me ad articus angulare cubiculum, quod minus passum est, suasu Architecti, retrahere debuerim. Ex relatione PP Franciscanorum huiusmodi habeo conventum eorumdem Verőcze in Selavonia situm ita esse destructum, ut non modo duo cubicula habitari possint. In reliquo etiam Ecclesiis hic in Cottu Baranyensi notabiles quidem causatae sunt rupturae, quae tamen casum minime minantur.

(Pécsi püspöki Levár. Klimó levelek. 1757.)

PETROVICH EDE